

Kleur bekennen

Nieuwe Rode Lijst zoetwatervissen laat lichte verbetering zien

TEKST Frank Spikmans en Jan Kranenburg, RAVON

ILLUSTRATIES: Jelger Herder, Blikonderwater en RAVON

Hoe is het met een soortgroep gesteld? Welke soorten zijn verdwenen, bedreigd, of nemen juist toe? Om hierop zicht te krijgen worden er Rode Lijsten opgesteld. Het is een geschikt instrument om beleid en beheer te prioriteren en zo de achteruitgang van soorten te stoppen. Sinds 1 januari 2016 is een nieuwe Rode Lijst van kracht van zowel zoetwater- als zeevissen. De analyses voor de zoetwatervissen zijn door RAVON uitgevoerd in opdracht van het ministerie van Economische Zaken.

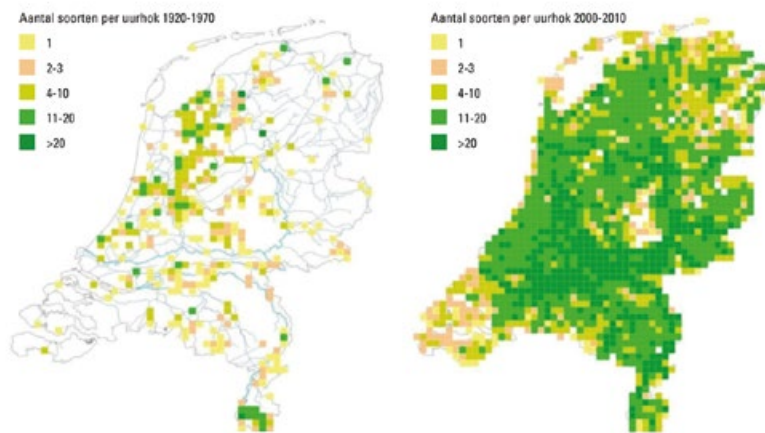
De elrits is teruggekeerd in een groot deel van zijn voormalige leefgebieden. Desondanks is het door zijn beperkte verspreiding nog altijd een gevoelige soort.

De Nederlandse overheid streeft er naar op grond van het Verdrag van Bern met enige regelmaat Rode Lijsten vast te stellen waarin wordt gesignaleerd hoe het gaat met een bepaalde soortgroep. Hierbij wordt ingegaan op welke soorten zijn bedreigd of zelfs verdwenen en welke niet. De bedreigde soorten vragen extra aandacht van beleid en beheer. Dit om de geconstateerde achteruitgang te stoppen.

Bepaling Rode Lijststatus

De Rode Lijststatus van een soort wordt bepaald op basis van de actuele zeldzaamheid en de trend ten opzichte van de referentieperiode. Deze zijn bepaald aan de hand van het aantal bezette atlasblokken (5 x 5 kilometer) en het aantal voortplantende individuen als daar voldoende informatie over beschikbaar is. De actuele zeldzaamheid is gebaseerd op gegevens uit de periode 2000-2010. De situatie rond 1950 geldt als referentie. Omdat historische visgegevens erg beperkt zijn, is uitgegaan van gegevens over een langere periode (doorgaans 1920-1970), die als representatief voor de referentiesituatie worden gezien.

Voor de actuele situatie is gebruik gemaakt van gegevens van Rijkswaterstaat, Sportvisserij Nederland, de Nationale Databank Flora en Fauna en de RAVON-databank. Samen geven deze een goed beeld van de actuele

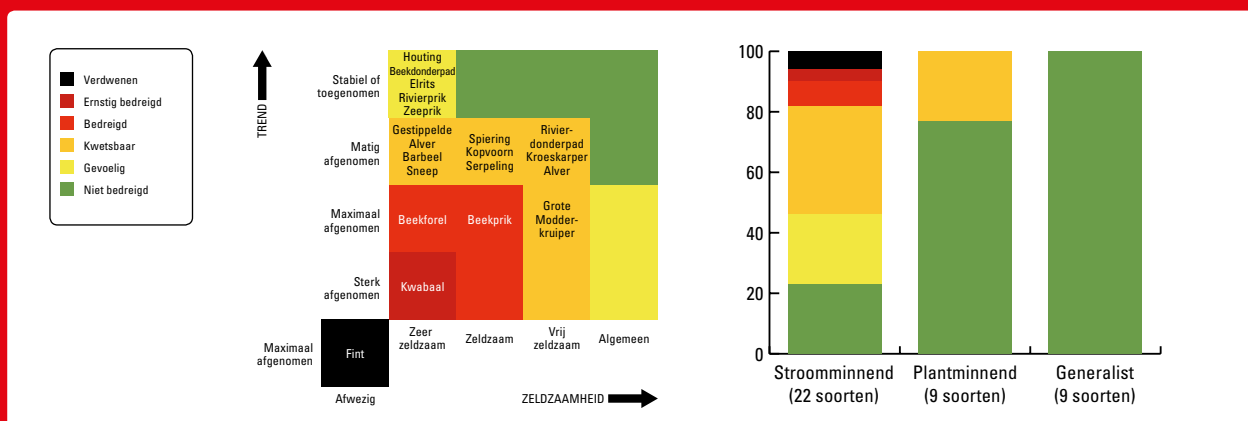

Vergelijking van de beschikbare verspreidingsgegevens van zoetwatervissen in de historische referentieperiode (1920-1970) en de actuele periode (2000-2010).

verspreiding van zoetwatervissen. De gegevens uit de referentieperiode bleken helaas niet compleet. Voor deze soorten konden belangrijke aanvullingen op de reeds bekende gegevens worden gehaald uit oude jaargangen van natuurtijdschriften zoals De Levende Natuur, Het Natuurhistorisch Maandblad, Vanellus en Natura. Vanwege de beperkte historische informatie zijn verschillende methoden toegepast om een vergelijking tussen referentiesituatie en de actuele te kunnen maken. Deze methoden zijn beschreven in het achtergronddocument Zoetwatervissen van de Rode Lijst.

Aantal Rode Lijst-soorten

Veertig soorten zoetwatervissen zijn beschouwd voor de nieuwe Rode Lijst. Daarvan hebben 19 soorten (47,5%) een Rode Lijst-status gekregen. Eén soort (fint) is verdwenen, 18 soorten zijn in meer of mindere mate bedreigd en 21 soorten zijn beland in de categorie niet bedreigd. Van de bedreigde soorten verkeren de kwabaal, beekprik en beekforel in de meest zorgwekkende situatie. Ze zijn alle drie zeldzaam en sterk achteruitgegaan. Opvallend is dat een groot deel van de stroominnende soorten op de Rode Lijst staat. Met de soorten die we rekenen tot de generalisten zoals de baars en ➤

Links: Indeling van de Rode Lijstsoorten op basis van de actuele zeldzaamheid en trend van een soort. Rechts: Rode Lijststatus per ecologisch gilde van zoetwatervissen

Bedreigd zonder lijst

De criteria voor het opstellen van de huidige Nederlandse Rode Lijsten zijn opgesteld door het toenmalige ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit. Eén van de criteria is dat alleen de soorten worden beschouwd die zich in Nederland na 1900 minimaal gedurende tien opeenvolgende jaren hebben voortgeplant. Door dit criterium zijn er een aantal opvallende afwezigen op de nieuwe rode Lijst: paling, Atlantische steur, elft en Atlantische zalm (planten zich niet in Nederland voort). Om de mate van bedreiging van deze soorten in beeld te brengen zijn ze wel beschouwd volgens de criteria van de internationale IUCN Red List. Ook de vlagzalm staat niet op de Rode Lijst omdat de voortplantingspopulatie van deze soort voor 1900 uit Nederland verdwenen is. Van de uitheemse soorten worden alleen de soorten die Nederland op eigen kracht bereikt hebben beschouwd. Soorten die zijn geïntroduceerd door de mens, zoals zonnebaars en hondsvij, worden buiten beschouwing gelaten.

In de vorige eeuw kwam de kwabaal in Friesland zo algemeen voor dat duikers er door verstopt raakten

pos en plantminnende soorten zoals zeelt en snoek, gaat het beduidend beter; ze zijn grotendeels niet bedreigd.

Fint

Hoewel er tegenwoordig weer regelmatig finten langs de Nederlandse kustzone en de riviermondingen worden aangetroffen, heeft de soort toch de Rode Lijststatus 'verdwenen uit Nederland' gekregen. Dit omdat er in de huidige situatie niet langer sprake is van duurzame voortplanting in ons land. Voor deze soort die de rivieren optrekt om zich voort te planten, vormt het ontbreken van geschikte paaigebieden een grote belemmering. Deze gebieden bevonden zich oorspronkelijk bovenstrooms van de Biesbosch, maar verdwenen als gevolg van de aanleg van de Haringvlietdam. Hoewel er in het benedenrivierengebied weer incidenteel paaiende ('rakkende') finten zijn waargenomen, is er geen bewijs dat dit al tien opeenvolgende jaren plaatsvindt. Verder worden er ook nauwelijks jonge dieren aangetroffen. Natuurlijke zoet-zout overgangen zijn ook van belang voor de Atlantische steur, Atlantische zalm, elft en paling, soorten die niet voor de Nederlandse Rode Lijst beschouwd zijn omdat ze zich niet in ons land voortplanten. Op basis van de IUCN criteria zijn ze verdwenen (Atlantische steur), ernstig bedreigd (elft en paling) en bedreigd (Atlantische zalm).

Ernstig bedreigde kwabalen

De kwabaal heeft de status ernstig bedreigd bereikt, op de vorige Rode Lijst was dit nog bedreigd. Er resteren tegenwoordig nog maar enkele voortplantingspopulaties en de soort is vrijwel verdwenen uit beeksystemen. Kwabaal is voor de opgroei van de jongen afhankelijk van ondiepe overstromingsvlaktes. Het is hierbij van groot belang dat deze langdurig onder water staan, zodat de eitjes en larven

tot wasdom kunnen komen. De natuurlijke peilfluctuaties die hiervoor zorgden, zijn langs veel riviersystemen en polderwateren verdwenen. In de vorige eeuw was de soort lokaal nog zeer talrijk, zo blijkt wel uit een anekdote van een Friese beroepsvisser: "Toen de waterstand nog hoog was en er geen kunstmestrijk water door het gebied stroomde, kwam het wel voor dat de kwabaal in zo'n grote getale door de duikers trok, dat deze hiermee verstopt raakten."

Beek- en riviervissen onder druk

De beekprik en (beek)forel die afhankelijk zijn van relatief schone en natuurlijke beken hebben de status bedreigd. Door het normaliseren van beken en watervervuiling zijn deze soorten in het verleden op relatief veel plaatsen verdwenen. Ook veel van de soorten met de status kwetsbaar (gestippelde alver, serpeling, kopvoorn, barbeel, sneep, alver, rivierdonderpad,) of gevoelig (beekdonderpad, elrits, rivierprik, zeebek, houting) zijn sterk afhankelijk van stromend water. Ze stellen relatief hoge eisen aan de waterkwaliteit en de hydromorfologie van rivier- en beeksystemen en zijn door het normaliseren van de waterlopen en de aanleg van stuwen sterk achteruitgegaan. Vooral het verdwijnen van ondiepe, snelstromende voortplantingshabitats en ondiepe langzaamstromende opgroeihabitats hebben hierbij een rol gespeeld.

Kwetsbare Moerasvissen

Grote modderkruiper en kroeskarper (beiden kwetsbaar) zijn de enige plantenminnende soorten die op de Rode Lijst staan. Voor deze soorten zijn wateren met een brede riet- en plasdraszones belangrijk. Door het ontbreken van natuurlijke peilfluctuaties is dit habitattype langs veel wateren verdwenen.

De spiering gaat van niet bedreigd naar kwetsbaar. De achteruitgang wordt mogelijk verklaard door opwarming van het water, waardoor het voortplantingssucces vermindert.

Het gaat niet goed met de kwabaal. Zijn status is inmiddels ernstig bedreigd.

Klimaateffect en concurrentie

Er is één soort waarvan de Rode Lijst-status mogelijk het gevolg is van klimaatsveranderingen. Het gaat om de spiering (kwetsbaar), die bij hogere watertemperaturen een verminderde voortplanting laat zien. Hiernaast is er één soort waarvan de achteruitgaan veroorzaakt wordt door de concurrentie met uitheemse vissoorten. Het gaat om de rivierdonderpad (kwetsbaar) die met name in het rivierengebied wordt verdrongen door uitheemse grondelsoorten uit de Ponto Kaspische regio.

Veranderingen ten opzichte van de vorige Rode Lijst

De eerste Rode Lijst Zoetwatervissen is opgesteld in 1997 en herzien in 2004 (Staatscourant, 2004), waarbij een aantal vissoorten (paling, zalm, elft, zeeforel, rivierprik, zeeprik, houting) van de lijst verwijderd zijn omdat ze zich niet in Nederland zouden voortplanten. De vergelijking van Rode Lijsten is, door veranderingen in de beschikbaarheid van gegevens en door andere analysemethodieken, lastig. Om de vergelijking zo goed mogelijk te kunnen maken is de Rode Lijst van 2004 opnieuw bepaald met de methode die is gebruikt voor de huidige Rode Lijst.

Er staan zes nieuwe soorten op de huidige Rode Lijst: twee soorten (spiering en alver) omdat ze achteruitgegaan zijn, twee soorten (rivier-

prik en zeeprik) omdat gebleken is dat ze zich in Nederland voortplanten, een nieuw erkende soort (beekdonderpad) en een na herintroductie teruggekeerde soort (houting). De bittervoorn en kleine modderkruiper staan niet langer op de Rode Lijst omdat deze waarschijnlijk veel wijder verspreid zijn dan eerder vermoed. Op de oorspronkelijke (dus niet door ons gereconstrueerde) Rode Lijst uit 1997 stonden ook vetje en winde, maar deze worden op basis van de huidige methodiek ook in die periode als niet bedreigd beschouwd.

De vergelijking laat zien dat er zes soorten minder bedreigd, en drie soorten meer bedreigd geworden zijn. Het totaal aantal soorten met de status bedreigd en verdwenen uit Nederland is afgenomen. Dit duidt erop dat maatregelen als waterkwaliteitsverbeteringen en beekherstel, die de afgelopen decennia zijn uitgevoerd, hun vruchten beginnen af te werpen. Om de visgemeenschap op het niveau van de referentiesituatie te krijgen zijn verdere herstelmaatregelen noodzakelijk **V**

Geraadpleegde literatuur

Kranenbarg, J. & F. Spikmans, 2013. Achtergronddocument Rode Lijst Vissen 2011. Zoetwatervissen. Stichting RAVON, Nijmegen. Te vinden als pdf op www.ravon.nl.

Staatscourant, 2004. Besluit Rode lijsten flora en fauna.

Jaargang 2004, nummer 218.

Frank Spikmans & Jan Kranenbarg, RAVON

Postbus 1413, 6501 BK Nijmegen

f.spikmans@ravon.nl

j.kranenbarg@ravon.nl

Dankwoord

We danken de leden van de begeleidingscommissie: Dick Bal (Directie Natuur, Landschap en Platteland, ministerie van EZ), Hans de Jongh (IUCN), Arco van Strien (CBS), Willie van Emmerik (Sportvisserij Nederland) en Tom Buijse (Deltares).